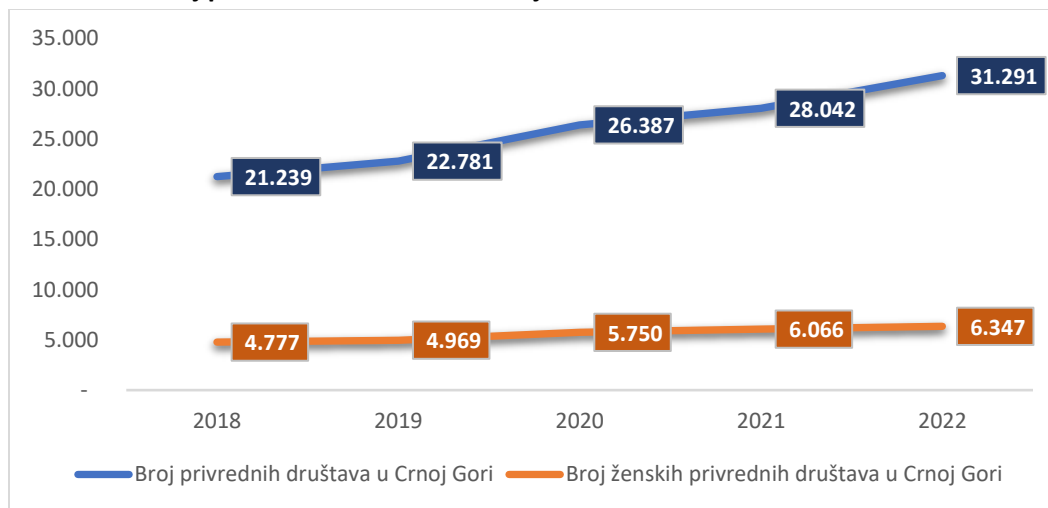

Rodna analiza Programa za unapređenje konkurentnosti privrede 2019-2023

Uvod: žensko preduzetništvo u Crnoj Gori

U prethodnih pet godina ukupan broj ženskih privrednih društava konstantno je rastao u apsolutnom broju. Ženska privredna društva su privredna društva u vlasništvu žena i privredna društva kojim upravljaju žene (primjenjujući principe definicije MEST IWA 34). Radi se o jasnom nastavku trenda iz ranijih godina, pa je tako i u 2022. godini broj ženskih privrednih društava u apsolutnim brojkama porastao: sa 6.066 (kraj 2021. godine) na 6.347 (kraj 2022. godine), što čini rast od 4,63%. Međutim, ako posmatramo rast broja svih privrednih društava tokom 2022. godine, **uočavamo da je rast broja ženskih privrednih društava znatno sporiji u odnosu na rast ukupnog broja privrednih društava u Crnoj Gori** – prošle godine ukupan broj privrednih društava porastao je za čak 11,58%. Taj sporiji rast direktno prouzrokuje znatan pad u učešću broja privrednih društava u vlasništvu žena. Tako je u 2022. godini zabilježen pad sa 21,63% na 20,28%. Analizom su obuhvaćena privredna društva, prepoznata primjenom međunarodne definicije MEST IWA 34, a koja su na vrijeme predala ispravan finansijski izvještaj za prethodne poslovne godine.

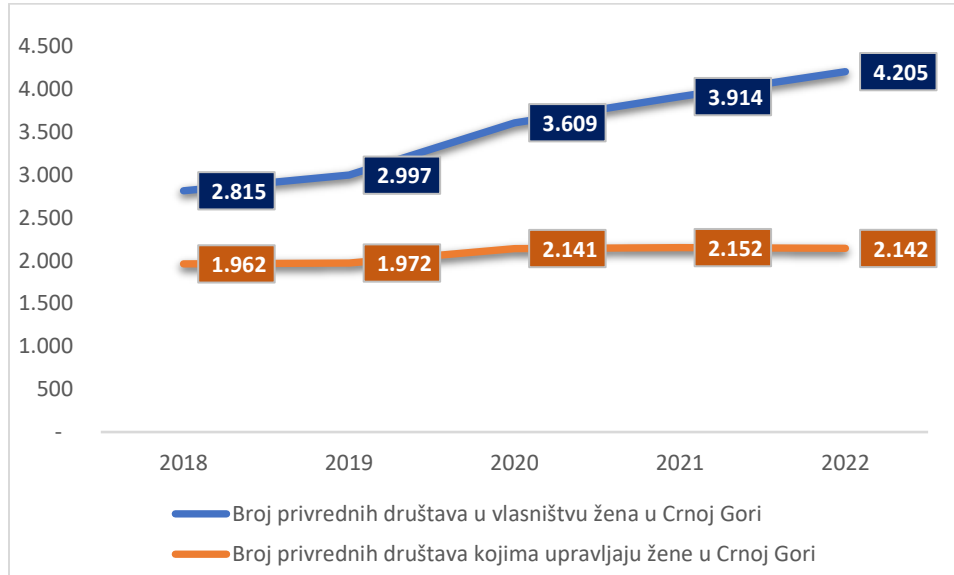
Grafikon 1: Broj privrednih društava u Crnoj Gori

Izvor: Vizuelizacija SCC na osnovu podataka Top Women Business Montenegro 23

U cilju realnog sagledavanja kretanje broja ženskih kompanija, napravljena je razlika između dvije grupe privrednih društava, koje prepoznaje definicija MEST IWA 34 – privredna društva u vlasništvu žena i ona kojima upravljaju žene. Pojedinačno, na kraju 2022. godine u Crnoj Gori poslovalo je 4.205 kompanija u vlasništvu žena i 2.142 privrednih društava kojim upravljaju žene. Rast kompanija u vlasništvu žena u najvećoj mjeri prati i rast ukupnog broja privrednih društava, dok je rast kompanija kojima upravljaju žene znatno sporiji.

Grafikon 2: Broj privrednih društava u vlasništvu žena i onih kojima upravljaju žene Crnoj Gori

Izvor: Vizuelizacija SCC na osnovu podataka Top Women Business Montenegro 23

U isto vrijeme učešće ženskih privrednih društava u ostvarenim poslovnim prihodima blago raste, kao i učešće broja zaposlenih. Ovaj trend može biti posljedica snaženja ženskog preduzetništva, kao rezultat implementacije velikog broja strategija, programa i drugih vidova podsticaja. Gledano u procentima, učešće u poslovnim prihodima (14,26%) i broju zaposlenih (16,26%) ipak je znatno manje od učešća u broju privrednih društava (20,28%), a razlog za to možemo prepoznati u činjenici da među ženskim privrednim društvima nema mnogo velikih i srednjih privrednih društava.

Dodatno, analiza Sekretarijata Savjeta za konkurentnost (SCC) pokazuje da privredna društva kojima upravljaju žene još uvijek imaju problema kod pristupa finansijama¹, što je bio motiv za implementaciju projekta ŽIG Ženski biznis. Projekat podrazumijeva dodjelu žiga privrednim društvima koja zadovoljavaju uslove iz međunarodnog dokumenta za žensko preduzetništvo IWA 34.

Program za unapređenje konkurentnosti privrede

Program za unapređenje konkurentnosti privrede, koji implementira Ministarstvo ekonomskog razvoja, ima za cilj podsticanje razvoja postojećih procesa, proizvoda i usluga, u cilju jačanja konkurentnosti i izvoznog potencijala mikro, malih i srednjih privrednih društava, kroz unapređenje produktivnosti i profitabilnosti uz zadržavanje postojećih i otvaranje novih radnih mjesta. Programom je predviđeno sprovođenje programskih linija finansijske i nefinansijske podrške. Sredstva za ovaj vid podrške se dodjeljuju putem otvorenog postupka dodjele bespovratnih sredstava kroz otvoreni Javni poziv, odnosno do utroška raspoloživih sredstava za programsku liniju.

¹ SCC Mapa puta ka rodno odgovornoj investicionoj klimi u Crnoj Gori

Program za unapređenje konkurentnosti privrede za 2019. godinu nije imao posebne podsticaje za žene i nema precizne statistike podijeljene po polu. Tadašnji Direktor za unapređenje konkurentnosti je ipak izračunao broj odobrenih aplikacija za privredna društva u vlasništvu žena, od ukupno odobrenih aplikacija za Program za unapređenje konkurentnosti privrede za 2019 godinu. U tabeli u nastavku dat je pregled raspodjele sredstava.

Tabela 1: Program za unapređenje konkurentnosti privrede za 2019. godinu

Programska linija	Broj odobrenih aplikacija	Od čega žene	% odobrenih aplikacija žene
Programska linija za uvođenje međunarodnih standarda	71	13	18
Programska linija za modernizaciju prerađivačke industrije	6	0	0
Programska linija za razvoj klastera	10	4	40
Programska linija za podsticaj proizvodnih procesa	9	2	22
Programska linija za razvoj zanatstva	1	1	100
Programska linija za unapređenje inovativnosti	23	7	30
Programska linija za razvoj direktnih investicija	7	1	14
Nefinansijska podrška			
Programska linija za razvoj preduzetništva	19	8	42
Programska linija za pružanje mentoring usluga	23	6	26
Ukupno	169	42	25

Izvor: Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma, Direktor za unapređenje konkurentnosti, 2019

Iz podataka sadržanih u tabeli se može zaključiti da su žene u najvećem dijelu podržane nefinansijskim uslugama, namijenjenim za građenje kapaciteta za razvoj preduzetništva i kroz program za razvoj klastera. Najmanju podršku tokom godine su dobile za modernizaciju prerađivačke industrije i direktnih investicija. Imajući u vidu da nema informacija o tačnim iznosima odobrene podrške, nije moguće raditi analizu procenta sredstava koja su izdvojena za podršku biznisa u vlasništvu žena u 2019. godini.

Kroz **Program za unapređenje konkurentnosti privrede u 2020. i 2021. godini**, privredna društva u vlasništvu žena od minimum 50% su dobijale posebne podsticaje, jer su maksimalne podrške išle i do 80% opravdanih troškova bez PDV-a.

U 2020. godini privredna društva u vlasništvu žena su imala najveću podršku kroz:

- Programsku liniju za razvoj zanatstva (100% od svih prijava su privredna društva u vlasništvu žena) i
- Programsku liniju za podršku malim ulaganjima, kroz broj podržanih aplikacija (od odobrenih prijava 57% su privredna društva u vlasništvu žena) i u odobrenom iznosu (62% od ukupne vrijednosti programske linije).

S obzirom da je 2020. godina bila pandemijska godina, digitalizacija procesa je postala prioritet Vlade Crne Gore. U tom smislu, od ukupnog broja aplikacija za Programsku liniju za podršku digitalizaciji, 38% aplikacija je odobreno za privredna društva u vlasništvu žena, dok je 44% ukupnih sredstava odobreno za isti segment.

Tabela 2: Program za unapređenje konkurentnosti privrede za 2020. godinu

Programska linija	Ukupno odobrenih aplikacija	Od čega za privredna društva u vlasništvu žena	% odobrenih aplikacija	Iznos dodijeljene podrške EUR	Od čega za privredna društva u vlasništvu žena	% odobrenog iznosa
Programska linija za unapređenje inovativnosti	49	13	27.00	172,017.29	58,660.62	34.10
Programska linija za podršku malim ulaganjima	42	24	57.00	89,357.52	55,426.64	62.03
Programska linija za uvođenje međunarodnih standarda	127	38	30.00	493,362.50	162,282.00	32.89
Programska linija za podršku digitalizaciji	55	21	38.00	177,304.53	77,201.53	43.54
Programska linija za podsticaj cirkularne ekonomije	1	0	0.00	4,830.00	-	0.00
Programska linija za modernizaciju prerađivačke industrije	2	0	0.00	39,931.90	-	0.00
Programska linija za razvoja klastera	7	0	0.00	73,894.40	-	0.00
Programska linija za podsticaj proizvodnih procesa	9	2	22.00	721,535.32	72,457.00	10.04
Programska linija za razvoja zanatstva	2	2	100.00	2,870.91	2,870.91	100.00
Programska linija za razvoja direktnih investicija	1	0	0.00	96,000.00	0	0.00
Ukupna finansijska podrška	295	100	33.90	1,871,104.37	428,898.70	22.92
Nefinansijska podrška						
Programska linija za razvoj preduzetništva	11	3	27.00			
Programska linija za pružanje mentoring usluga	12	5	42.00			
Ukupna nefinansijska podrška	23	8	34.78			
Ukupno	318	108	33.96	1,871,104.37	428,898.70	22.92

Izvor: Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma, Direktorat za unaprjeđenje konkurentnosti, 2020

Programska linija za razvoj direktnih investicija se nije realizovala tokom 2020. godine, a Program je dozvoljavao prelivanje kroz budžetske linije, što je omogućilo da se za prva tri programa realizuju više od planiranih sredstava.

Situacija je slična i u **2021. godini**, s obzirom da je nefinansijska podrška opet najčešća kod privrednih društava u vlasništvu žena i to:

- Programska linija za pružanje mentoring usluga (83%) i
- Programska linija za razvoj preduzetništva (62.5%)

Kada je finansijska podrška u pitanju, privredna društva u vlasništvu žena najviše su bili korisnici:

- Programske linije za podršku digitalizaciji (50%) apsorbujući 57.3% od ukupno odobrenog iznosa i
- Programske linije za podršku malim ulaganjima (43%).

U programima koji omogućavaju rast i razvoj kao npr. Programska linija za modernizaciju proizvodnih procesa, podrška privrednim društvima u vlasništvu žena je relativno niska, svega 22.22%, dok kod programa koji mogu osigurati ženskim privrednim društvima ulaz na nova tržišta preko usklađivanja sa međunarodnim standardima - procenat odobrenih aplikacija je 26.47%.

Tabela 3: Program za unaprjeđenje konkurentnosti privrede za 2021. godinu

Programska linija	Ukupno odobrenih aplikacija	Od čega za privredna društva u vlasništvu žena	% odobrenih aplikacija	Iznos dodijeljene podrške EUR	Od čega za privredna društva u vlasništvu žena	% odobrenog iznosa	Ukupno opredijeljeni budžet
Programska linija za podršku malim ulaganjima	127	55	43.31	569,331.35	246,924.62	43.40	650,000.00
Programska linija za uvođenje međunarodnih standarda	34	9	26.47	114,785.00	30,480.00	26.60	250,000.00
Programska linija za podršku digitalizaciji	16	8	50.00	95,844.42	54,940.00	57.30	400,000.00
Programska linija za podsticaj cirkularne ekonomije	1	0	0.00	4,628.40	0	0.00	200,000.00
Programska linija za modernizaciju proizvodnih procesa	9	2	22.22	343,820.40	38,089.09	11.10	1,500,000.00
Ukupna fin. podrška	187	74	39.57	1,128,409.57	370,433.71	32.80	3,000,000.00
Programska linija za razvoj preduzetništva	8	5	62.50				
Programska linija za pružanje mentoring usluga	6	5	83.33				
Ukupna nefinans.podrška	14	10	71.43				
Ukupno	201	84	41.79	1,128,409.57	370,433.71	32.80	3,000,000.00

Izvor: Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma, Direktorat za unaprjeđenje konkurentnosti, 2021

Trendove koje smo identifikovali u 2020. i 2021. godini nastavljaju se i u 2022. godini. Programske linije **nefinansijske podrške** su bile predmet korišćenja od strane privrednih društva koja su dominantno u vlasništvu žena i to:

- Programska linija za razvoj preduzetništva (57.14%)
- Programska linija za pružanje mentoring usluga (40.91%)

Analiza programa **finansijske podrške** upućuje na sljedeće zaključke:

- Programska linije za podršku digitalizaciji su prepoznate od strane žena kao prilika za unapređenje konkurentnosti, pa je u 2022. godini 52.78% aplikacija podnijeto od strane privrednih društava u vlasništvu žena, dok je vrednosno posmatrano 39% ukupnih sredstava dodijeljeno privrednim društvima u dominantno ženskom vlasništvu.
- Programska linija za početnike u biznisu pokazuje veću zainteresovanost žena nego muškarca. U 2022. godini na poziv za ovu programsku liniju se prijavio samo jedan muškarac, pa je vrednosno posmatrano stepen iskorišćenosti programske linije 83.66% od strane privrednih društava u vlasništvu žena. Popularizacija programa konkurentnosti za mlade muškarce koji žele da počnu biznis treba biti specifično ciljana, jer je sada dominantna percepcija da se samo žene podržavaju da počnu biznis kroz ovaj vid programa.
- Programska linija za nabavku opreme male vrijednosti je iskorišćena u iznosu od 40.42% od ukupno odobrenih sredstava, od strane privrednih društava čiji su osnivači žene. Upoređujući istu programsku liniju koja je realizovana godinu dana ranije (2021. godina) izvodi se zaključak da je veći iznos sredstava(24.3%) dodijeljen privrednim društvima u dominantno ženskom vlasništvu.
- Ono što je zabrinjujuće je, da potencijal za rast i razvoj kroz internacionalizaciju ženskih privrednih društava, je ograničen u 2022 i zbog toga što je Programska linija za podršku internacionalizaciji imala samo jednu aplikaciju od strane kompanija u vlasništvu žena koja je odobrena, a za uvođenje međunarodnih standarda je bilo zainteresovano 17 kompanija u vlasništvu žena, gdje je ukupno odobreni iznos podrške bio 21.68%.

Tabela 4: Program za unapređenje konkurentnosti privrede za 2022. godinu

Programska linija	Broj odobrenih aplikacija	Odobreno ženama vlasnicama	% odobrenih aplikacija žene	Opredijeljeni budžet	Iznos dodijeljene podrške	Dodijeljeno ženama vlasnicama	% odobrenog iznosa za žene
Programska linija za nabavku opreme velike vrijednosti	21	6	28.57	1,000,000.00	797,263.24	280,049.45	35.13
Programska linija za nabavku opreme male vrijednosti	178	71	39.89	1,000,000.00	759,858.84	307,104.80	40.42
Programska linija za uvođenje međunarodnih standarda	75	17	22.67	250,000.00	225,415.00	48,880.00	21.68
Programska linija za podršku digitalizaciji	36	19	52.78	400,000.00	215,951.94	84,379.94	39.07
Programska linija za podsticaj cirkularne ekonomije	0	0	0	200,000.00	0.00	0.00	0
Programska linija za podršku internacionalizaciji	9	1	11.11	100,000.00	16,248.63	1,000.00	6.15
Programska linija za početnike u biznisu	5	4	80.00	50,000.00	12,963.23	10,845.68	83.66
Ukupno finansijska podrška	324	118	36.42	3,000,000.00	2,027,700.88	732,259.87	36.11

Programska linija	Broj odobrenih aplikacija	Odobreno ženama vlasnicama	% odobrenih aplikacija žene	Opredijeljeni budžet	Iznos dodijeljene podrške	Dodijeljeno ženama vlasnicama	% odobrenog iznosa za žene
Nefinansijska podrška							
Programska linija za pružanje mentoring usluga	22	9	40.91				
Programska linija za razvoj preduzetništva	7	4	57.14				
Ukupno nefinansijska podrška	29	13	44.83				
Ukupno	353	131	37.11	3,000,000.00	2,027,700.88	732,259.87	36.11

Izvor: Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma, Direktorat za unapređenje konkurentnosti, 2022

U **2023. godini** evidentan je rast podrške za unapređenje konkurentnosti za 18% u odnosu na prethodnu godinu. Analizirajući ukupan iznos podrške koji je dodijeljen ženskim biznisima, u **2023. godini je zabilježen rast od 14%, pa je tako ukupan iznos dodijeljene podrške ženama vlasnicama biznisa iznosio 831.280 EUR.**

Kao i u prethodnom periodu, i u 2023. godini, žene vlasnice su u većem procentu bile korisnice nefinansijske podrške, konkretno programske linije za pružanje mentoring usluga – 66%. Programska linija za početnike u biznisu ostala je neiskorišćena u 2023. godini.

Analizirajući programske linije **finansijske podrške** zaključuje se sledeće:

- Programska linija za nabavku opreme velike vrijednosti i dalje dominantno koriste privredna društva koja nijesu u vlasništvu žena. U 2023. godini svega 26% odobrenih sredstava za kupovinu opreme velike vrijednosti iskoristile su žene vlasnice biznisa, dok je godinu ranije taj procenat iznosio 35%.
- Iskorišćenost programske linije za nabavku opreme male vrijednosti bilježi rast od 3% u odnosu na 2022. godinu, iako je ukupan udio ženskog biznisa niži od udjela „muških“ biznisa i iznosi 40%.
- Programska linija za podršku digitalizaciji je u 2023. godine bila prepoznata od strane žena kao prilika za unapređenje konkurentnosti, pa je u 2023. godini 53% aplikacija podnijeto od strane privrednih društava u vlasništvu žena, dok je vrednosno posmatrano 45% ukupnih sredstava dodijeljeno privrednim društvima u dominantno ženskom vlasništvu.
- Programska linija - vaučeri za žene i mlade je nova linija koja je kreirana u 2023. godini. Žene vlasnice biznisa su podnijele 71% zahtjeva, dok je 59% sredstava iz navedene linije njima i odobreno.
- Programska linija za podsticaj cirkularne ekonomije imala je svega jednu aplikaciju od strane žene vlasnice biznisa (25% od ukupnog broja), odnosno 10.000 EUR opredijeljene podrške (31% u odnosu na ukupno odobrena sredstva iz navedene linije). U 2022. godini nijedno privredno društvo nije apliciralo za korišćenje sredstava iz navedene programske linije.
- Programska linija za početnike u biznisu 2023. godine nije imala zainteresovanih ženskih korisnica, dok je samo jedna aplikacija odobrena u iznosu od 1.500 EUR.
- Programska linija za marketing je nova linija, gdje je 50% aplikacija podnijeto od strane privrednih društava u vlasništvu žena, dok je 37% sredstava odobreno istoj kategoriji.

Tabela 5: Program za unaprjeđenje konkurentnosti privrede za 2023. godinu

Programska linija	Broj odobrenih aplikacija	Odobreno ženama vlasnicama	% odobrenih aplikacija žene	Opredijeljeni budžet	Iznos dodijeljene podrške	Dodijeljeno ženama vlasnicama	% odobrenog iznosa za žene
Programska linija za nabavku opreme velike vrijednosti	33	7	21,21	1.000.000,00	994.478,48	254.814,83	25,62
Programska linija za nabavku opreme male vrijednosti	174	71	40,8	1.000.000,00	794.130,59	314.849,40	39,6
Programska linija - vaučeri za žene i mlade	42	30	71,4	200.000,00	153.384,43	90.842,49	59,2
Programska linija za podršku digitalizaciji	32	17	53,1	250.000,00	191.340,01	86.705,72	45,3
Programska linija za podsticaj cirkularne ekonomije	4	1	25	200.000,00	32.613,01	10.000,00	30,6
Programska linija za podršku internacionalizaciji	12	4	33,3	100.000,00	86.889,17	25.287,70	29,1
Programska linija za početnike u biznisu	1	0	0	50.000,00	1.500,00	-	
Programska linija za marketing	34	17	50	150.000,00	131.562,08	48.780,50	37,07
Ukupno finansijska podrška	332	141	42,46	2.950.000,00	2.385.897,77	831.280,64	34,84
Nefinansijska podrška							
Programska linija za pružanje mentoring usluga	47	31		35.000,00			
Programska linija za početnike u biznisu	1	0		15.000,00			
Ukupno nefinansijska podrška	48	31		50.000,00			
Ukupno	380	172		3.000.000,00			

Izvor: Ministarstvo ekonomskog razvoja, Direktorat za unaprjeđenje konkurentnosti privrede, 2023

U tabeli koja slijedi prikazani su podaci o ukupnim iznosima dodijeljene podrške po konkretnim programskim linijama, kao i iznosi dodijeljeni privrednim društvima u vlasništvu žena za period od 2020. do 2023. godine. Na osnovu podataka zaključuje se da je Ministarstvo ekonomskog razvoja prilagođavalo programske linije iz godine u godinu, a da su se samo dvije programske linije ponavljale svake godine i to:

- Programska linija za podršku digitalizaciji,
- Programska linija za podsticaj cirkularne ekonomije.

Navedene linije su posljedica razumijevanja potrebe za ubrzanjem digitalne transformacije kako cjelokupnog društva, tako i individualnih privrednih subjekata, ali i nužnosti prelaska sa tradicionalne na cirkularnu ekonomiju.

Tabela 6: Uporedni prikaz programskih linija po godinama

Godina	2020		2021		2022		2023	
	Iznos dodijeljene podrške EUR	Od čega za privredna društva u vlasništvu žena	Iznos dodijeljene podrške EUR	Od čega za privredna društva u vlasništvu žena	Iznos dodijeljene podrške EUR	Od čega za privredna društva u vlasništvu žena	Iznos dodijeljene podrške EUR	Od čega za privredna društva u vlasništvu žena
Programska linija za unapređenje inovativnosti	172.017,29	58.660,62						
Programska linija za podršku malim ulaganjima	89.357,52	55.426,64	569.331,35	246.924,62				
Programska linija za uvođenje međunarodnih standarda	493.362,50	162.282,00	114.785,00	30.480,00	225.415,00	48.880,00		
Programska linija za podršku digitalizaciji	177.304,53	77.201,53	95.844,42	54.940,00	215.951,94	84.379,94	191.340,01	86.705,72
Programska linija za podsticaj cirkularne ekonomije	4.830,00		4.628,40	-	-	-	32.613,01	10.000,00
Programska linija za modernizaciju prerađivačke industrije	39.931,90							
Programska linija za razvoja klastera	73.894,40							
Programska linija za podsticaj proizvodnih procesa	721.535,32	72.457,00	343.820,40	38.089,09				
Programska linija za	2.870,91	2.870,91						

Sekretariat
Savjeta
za konkurentnost

* Projekat podržan od strane Evropske banke za obnovu i razvoj (EBRD) u saradnji sa Vladom Ujedinjenog Kraljevstva: Unapređenje javno - privatnog dijaloga

Godina	2020		2021		2022		2023	
	Iznos dodijeljene podrške EUR	Od čega za privredna društva u vlasništvu žena	Iznos dodijeljene podrške EUR	Od čega za privredna društva u vlasništvu žena	Iznos dodijeljene podrške EUR	Od čega za privredna društva u vlasništvu žena	Iznos dodijeljene podrške EUR	Od čega za privredna društva u vlasništvu žena
razvoja zanatstva								
Programska linija za razvoj direktnih investicija	96.000,00	-						
Programska linija za nabavku opreme velike vrijednosti					797.263,24	280.049,45	994.478,48	254.814,83
Programska linija za nabavku opreme male vrijednosti					759.858,84	307.104,80	794.130,59	314.849,40
Programska linija za podršku internacionalizaciji					16.248,63	1.000,00	86.889,17	25.287,70
Programska linija za početnike u biznisu					12.963,23	10.845,68	1.500,00	-
Programska linija - vaučeri za žene i mlade							153.384,43	90.842,49
Programska linija za marketing							131.562,08	48.780,50
Ukupno	1.871.104,37	428.898,70		-	2.027.700,88	732.259,87	2.385.897,77	831.280,64

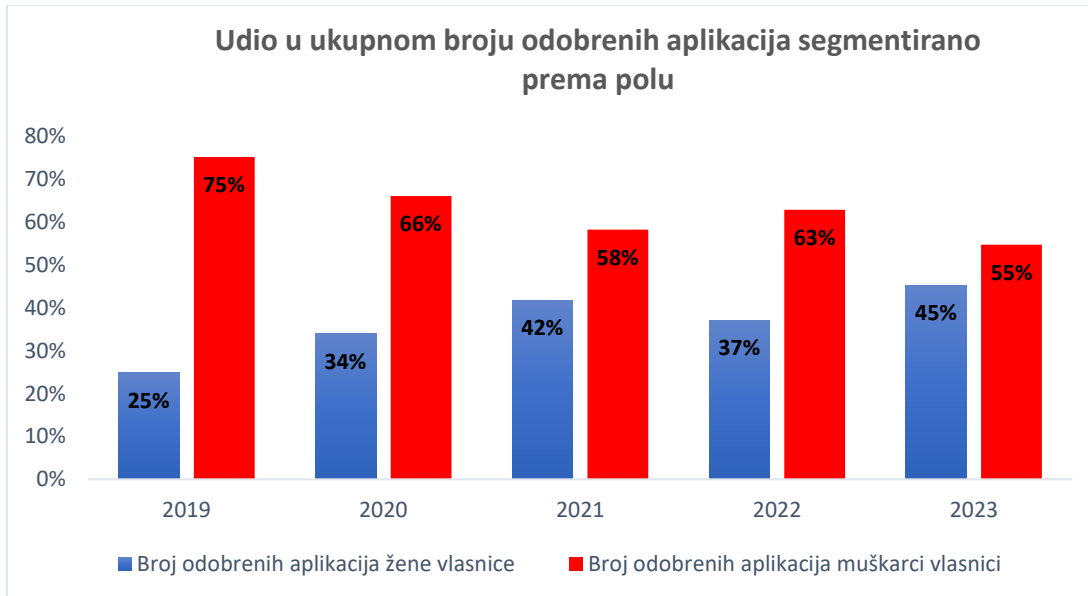
Izvor: Ministarstvo ekonomskog razvoja, Direktorat za unaprjeđenje konkurentnosti privrede, 2023

Zaključak

Podrška privrednim društvima koja su u većinskom vlasništvu žena raste.

Kako grafikon 3 pokazuje, u 2019. godini, od ukupnog broja odobrenih aplikacija, 25% su nosioci bile žene, a procenat je rastao naredne dvije godine, na 34% u 2020. godine i u 2021. godini je dostigao 42%. U 2022. godini dolazi do pada broja odobrenih aplikacija, kada je iznosio 37%, da bi u 2023. godini opet došlo do rasta udjela na 45%.

Grafikon 3: Udio privrednih društava u većinskom muškom i ženskom vlasništvu u ukupnom broju prihvaćenih aplikacija

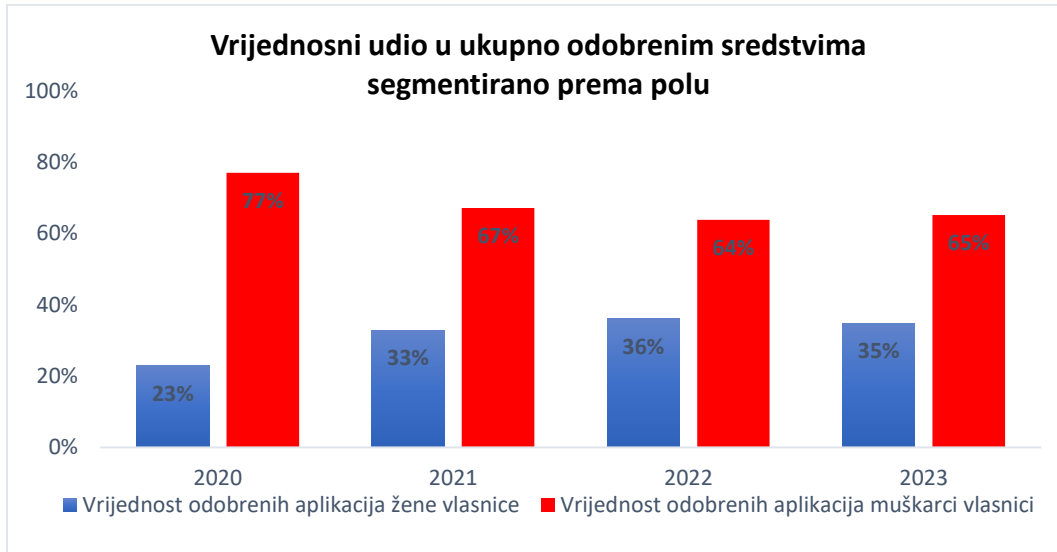

Izvor: Vizuelizacija SCC na osnovu podataka Ministarstva ekonomskog razvoja, Direktorata za unapređenje konkurentnosti privrede, 2019-2023

Obim podrške privrednim društvima koja su u vlasništvu žena raste

Rast obima podrške društvima u vlasništvu žena uočavamo iz evidencije Ministarstva ekonomskog razvoja za period od 2020. do 2023. godine, od kada su dostupni podaci o odobrenim sredstvima podijeljeni po polu. Grafikon 4 nam pokazuje da su privredna društva u vlasništvu žena u 2020. godini ostvarila udio od 23% u ukupno odobrenim sredstvima iz Programa, a već u 2021. godini taj procenat je porastao i iznosio je 33%, od ukupno odobrenih sredstava iz Programa za 2021. godinu. U 2022. godini evidentan je ponovni rast udjela u ukupno odobrenim sredstvima i isti je iznosio 36%, da bi u 2023. godini udio bio približno isti i iznosio je 35%.

Grafikon 4: Udio privrednih društava u većinskom muškom i ženskom vlasništvu u ukupnom iznosu podrške

Izvor: Vizuelizacija SCC na osnovu podataka Ministarstva ekonomskog razvoja, Direktorata za unapređenje konkurentnosti privrede, 2020-2023

Privredna društva u većinskom vlasništvu žena se u većem broju prijavljuju za nefinansijsku podršku (65% odobrenih prijava za nefinansijsku podršku u 2023. godini odnosi se na privrednih društava u vlasništvu žena).

U 2022. godini 45% prijava su podnijele žene vlasnice privrednih društava, da bi u 2023. godini taj procenat iznosio znatno više- 65%, i dominantno se odnosio na Programsku liniju za pružanje mentoring usluga. U tom smislu, preporuka nadležnom ministarstvu odnosi se na osmišljavanje mjera i aktivnosti kako bi se animirala i privredna društva u većinskom muškom vlasništvu za korišćenje nefinansijskih podsticaja.

Žene traže mnogo manje sredstava od muškaraca, ali se trend povećava

U toku 2020. godine 23% od ukupno odobrenih sredstava je dodijeljeno privrednim društvima u vlasništvu žena. U 2021. godine taj trend raste na 33% , u 2022. godine taj procenat iznosio 36% dok je u 2023. godini bio na nivou od 35%.

Programska linije za podršku digitalizaciji je svake godine adekvatno iskorišćena od strane privrednih društava u većinskom vlasništvu žena, pa tako privredna društva u većinskom vlasništvu žena dobijaju sve više sredstava svake godine (38% ukupno odobrenih aplikacija se odnose na privredna društava sa većinskom vlasništvu žena u 2020., a taj procenat je bio 57% u 2021. godine, 53% u 2022.godini i 45% u 2023. godini). U 2023. godini iznos podrške za navedenu programsku liniju iznosio je 86.705 EUR, što predstavlja rast od 3% u odnosu na 2022. godinu.

Posmatrano u apsolutnim vrijednostima, najveći obim podrške privrednim društvima koja su u dominantno ženskom vlasništvu, iznosio je **314.849 EUR u 2023. godini** (38% od ukupnog iznosa sredstava finansijske podrške) i odnosio se na programsku liniju za nabavku opreme male vrijednosti. Ista situacija je

bila i u 2022. godini kada je odobreno 307.104 EUR (što predstavlja 42% ukupno odobrene finansijske podrške za privredna društva u dominantnom vlasništvu žena u 2022. godini).

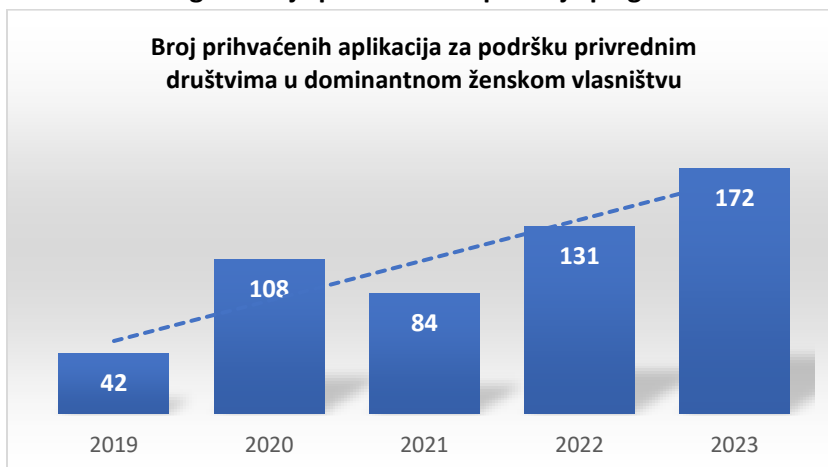
Privredna društva koja su u većinskom vlasništvu žena najmanje se interesuju za Program podsticanja cirkularne ekonomije

Ovo može biti iz nekoliko razloga: nedostatak svijesti i znanja šta je cirkularna ekonomija; kako i koji vid cirkularne ekonomske aktivnosti se podržavaju programom. Niska svijest o cirkularnoj ekonomiji je problem i kod privrednih društava koja su u većinskom vlasništvu muškaraca jer je ovim programom bila odobrena samo jedna aplikacija u 2021. godini, u 2022. godinu nije odobrena nijedna, dok je u 2023. godini dobreno svega 4 aplikacije, vrijednosti podrške 32.613 EUR, od čega je samo jedna aplikacija bila odobrena privrednom društvu u vlasništvu žene sa dodjeljenom podrškom od 10.000 EUR. Opredijeljeni budžet za ovaj vid podrške bio je 200.000 EUR u 2023. godini, pa ja tako svega 16% sredstava iskorišćeno i predstavlja najniži nivo iskorišćenosti od svih programa.

Razloga za optimizam ima

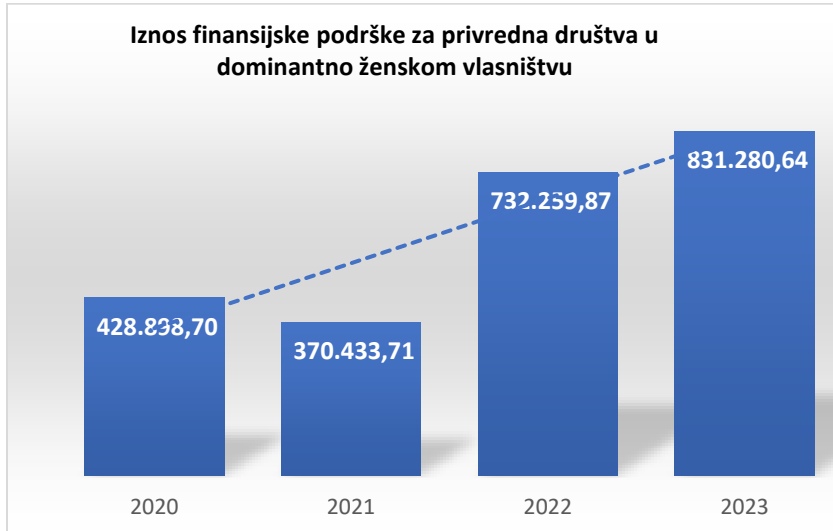
Kao što je prikazano na grafiku 5, u 2023. godini su prihvaćene 172 aplikacije za ponuđene vidove podrške što je povećanje od 31% u odnosu na 2022. godinu kada je prihvaćena 131 aplikacije. **Posmatrano sa stanovišta vrijednosti dodijeljene finansijske podrške, u 2023. godini je dodijeljeno 831.280 EUR za sve programe podrške što je 14% više u odnosu na 2022. godinu kada je iznos finansijske podrške bio 732.260 EUR.** Svi navedeni podaci se odnose na podršku dodijeljenu privrednim društvima koja su u većinskom vlasništvu žena.

Grafikon 5: Pregled broja prihvaćenih aplikacija po godinama:

Izvor: Vizuelizacija SCC na osnovu podataka Ministarstva ekonomskog razvoja, Direktorata za unapređenje konkurentnosti privrede, 2020-2023

Grafikon 6: Pregled vrijednosti podrške po godinama:

Izvor: Vizuelizacija SCC na osnovu podataka Ministarstva ekonomskog razvoja, Direktorata za unapređenje konkurentnosti privrede, 2020-2023

Preporuke

Preporuka nadležnom ministarstvu odnosi se na potrebu izrade analize učestalosti prijavljivanja i dobijanja sredstava iz programskih linija, da bi izbjegli situaciju da ista privredna društva svake godine koriste opredijeljena sredstva podrške. U tom smislu, preporuka je da se kroz procedure nadležnog ministarstva uvede kriterijum po kome korisnik programa može dobiti sredstva npr. jednom u 3 godine, da bi što više privrednih subjekata iskoristilo benefite navedenih programa, što u krajnjem ima pozitivan efekat na unapređenje konkurentnosti cjelokupne ekonomije.

Dodatno, od izuzetne važnosti je i izrada ex post analize koja će pokazati stvarne efekte koji dodjeljena podrška ima na konkretno privredno društvo, kao i na ekonomiju Crne Gore. U tom smislu potrebno je definisati ključne indikatore na osnovu kojih bi se mogli izvesti zaključci o konkretnim efektima određenih programskih linija (npr. indikator može da bude povećanje broja zaposlenih, zatim povećanje poslovnih prihoda, povećanje poreza na dobit, itd).

Ministarstvo ekonomskog razvoja bi trebalo ispitati zašto se privredna društva u većinskom vlasništvu žena i dalje u većoj mjeri ne prijavljuju za finansijsku podršku. Razlog može biti nedostatak ambicije ili samopouzdanja, ali može biti i da kriterijumi ili procedure prijavljivanja za finansijsku podršku nijesu usklađena sa kapacitetima privrednih društava u većinskom vlasništvu žena. Ukoliko analiza procesa prijavljivanja, kriterijuma i procedura pokaže da je to jedan od razloga zašto privredna društva u većinskom vlasništvu žena manje učestvuju u programima za finansijsku podršku, onda je potrebno izmijeniti kriterijume i revidirati procedure i obrasce koji se koriste. Sve ovo sa ciljem da im se omogući da lakše dođu do podsticaja (kroz programske linije) koji doprinose rastu i razvoju sopstvenih privrednih društava (modernizacija, rad po međunarodnim standardima itd.). Na taj način će se postići i bolja iskorišćenost programskih linija za unapređenje konkurentnosti.

Sekretarijat
Savjeta
za konkurentnost

* Projekat podržan od strane Evropske banke za obnovu i razvoj (EBRD) u saradnji sa Vladom Ujedinjenog Kraljevstva: Unapređenje javno - privatnog dijaloga

Dodatno, potrebno je raditi na tome da se probudi svijest da su žene stub cirkularne ekonomije i u tom pravcu kreirati mjere koje omogućavaju rast i razvoj onoga što žena već radi u našem društvu i u ekonomiji. Žena je ta koja od stare izradi novu odjeću ili proizvodi posteljinu, više puta upotrijebi ambalažu za proizvodnju proizvoda što jeste suština cirkularne ekonomije.

S obzirom da pristup finansijama predstavlja jednu od najvećih barijera razvoju ženskog preduzetništva, potrebno je povećati obezbjeđenje kapitala za njihov biznis. Manja ulaganja nijesu uvijek dovoljna kako bi postigli cilj, a to je da privredna društva u vlasništvu žena unaprijede svoje poslovanje. U tom smislu povećanje sredstava za konkretne programske linije je sljedeća preporuka koju nadležno ministarstvo treba uzeti u obzir da bi se unaprijedio pristup finansijama.

Mentorska podrška za različite programe direktnih investicija, modernizaciju proizvodnje i internacionalizacije može biti jedna uspješna strategija i preporuka je da Ministarstvo nastavi sa pružanjem ovog vida nefinansijske podrške, uz kreiranje mjera da i privredna društva u dominantno muškom vlasništvu koriste navedeni vid podrške, s obzirom da su privredna društva u većinskom ženskom vlasništvu u najvećem procentu korisnici ovog vida podrške (u 2023. godini 66%).

Prilikom donošenja odluke o dodjeli podrške iz nekog od programa, uzeti u obzir da li privredno društvo posjeduje ŽIG Ženski biznis. Posjedovanje Žiga Ženski biznis znači da su uslovi definisani standardom IWA 34 zadovoljeni (skup globalnih definicija, koje se odnose na žensko preduzetništvo). S tim u vezi, preporuka je da se ŽIG Ženski biznis uvede u interne procedure vezano za odobrenje ciljanih finansiranja (npr. proizvodi i linije namijenjene za razvoja ženskog preduzetništva), odnosno da se kroz programe podrške dodatno vrednuju kompanije koje posjeduju ŽIG Ženski biznis. U postupku je izrada javno dostupnog online registra koji će sadržati podatke o privrednim društvima nosiocima Žiga Ženski biznis, što će olakšati donosiocima odluka postupak odlučivanja i selekcije za neki od programa podsticaja i podrške koji sprovode. Na taj način će se dodatno promovisati žensko liderstvo, a ne samo vlasništvo, za koje smo svjedoci da može biti samo formalno zbog sticanja određenih trenutnih benefita.

Nastaviti sa započetom praksom javnih konsultacija prije definisanja pojedinačnih programskih linija i s njima povezanih iznosa, kako bi korisnici sredstava imali priliku da utiču na kreiranje programa, koji treba da oslikavaju realne potrebe privrednih subjekata.